

Sekerci
Cemil
Efendi

nedan ve saray mensuplarına ud ve mûsiki dersleri verdi. Orada kaldığı on altı yıl zarfında bir taraftan da şekerci dükânı açıp Türk şekerciliğini tanıttı.

Bu dönemde sultânî-i cedîd adıyla yeni bir makam terkip eden Cemil Efendi, bu makamda bir peşrevle bir saz semâisi bestelemiştir. Kahire'de vefat eden ve oraya gömülen bestekârın ölümünden sonra İstanbul'un Beyazıt semtinde bir sokağa Şekerci Cemil Bey adı verilmiştir.

Zamanının mûsikîşinasları arasında bilhassa bestekârlığı ve sâzendeliğiyle şöhrete ulaşan, çeşitli makamlarda kırkın üzerinde saz ve söz eseri besteleyen Cemil Efendi, Hüseyin Sadeddin Arel'in mûsiki nazariyatı ve ud hocalığını da yapmıştır. Cemil Efendi'nin hayatı boyunca devam ettirdiği şekercilik mesleğini daha sonra oğulları sürdürmüş ve Şehzadebaşı'ndan Kadıköy'e naklettikleri dükân "Cemilzâde" adıyla yakın zamana kadar işletilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, V, 492-494; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 130; Mustafa Rona, *Elli Yıllık Türk Mûsikîsi (20. yy. Türk Mûsikîsi)*, İstanbul 1970, s. 102-106; Kıp, *TSM Sözlü Eserler*, s. 28, 78, 90, 96, 98, 107, 112, 137, 139, 141, 142, 144, 145, 177, 207, 219, 239, 240, 276, 277; "Şekerci Hafız Cemil Efendi", *MM*, nr. 7 (1948), s. 11-12, 17; Sermet Muhtar Alus, "Geçen Günlerin Hususi Sâzendelerinden", *TMD*, sy. 12 (1948), s. 11; Öztuna, *BTMA*, I, 182-183.

S. AHMET KANDEMİR

CEMİL b. MA'MER

(جمیل بن معمر)

Ebü Ma'mer Cemil b. Ma'mer b. Habîb el-Kureşî el-Cumahî

Sahâbî.

İslâmiyet'ten önce babasıyla birlikte Ficâr Savaşı'na katıldığı rivayet edilir. Cemilü Büseyne diye tanınan meşhur Arap şairi Cemil b. Abdullah b. Ma'mer el-Uz-

rî ile bir ilgisi yoktur. Cemil b. Ma'mer, Hz. Ömer'in müslüman olduğunu Mekkeliler'e ilân etmesiyle tanınır. Ömer müslüman olduğuna herkese duyurmak için Kureyş içinde söz taşımakla tanınan Cemil b. Ma'mer'i buldu ve ona müslüman olduğunu, fakat bu durumu kimseye söylememesini tenbih etti. Cemil ise hemen Mekkeliler'in toplandığı yere koştu ve, "Ömer dinden çıkmış!" diye bağırarak onun müslüman olduğunu ilân etti. Peşinden gelen Hz. Ömer ise dinden çıkmadığını, aksine müslüman olduğunu söyledi.

"Allah bir adamın içinde iki kalp yaratmamıştır" meâlindeki âyetin (el-Ahzâb 33/4) kendileri hakkında nâzil olduğu söylenen kişilerden biri de Cemil'dir. Onun müslüman olmadan önce çok akıllı sayıldığı veya iki kalbi olduğunu, bu sebeple de Hz. Peygamber'den çok şey öğrendiğini iddia ettiği için "zül'kalbeyn" lakabıyla anıldığı kaydedilmektedir. Cemil 630'da epeyce ihtiyarladığı sıralarda müslüman oldu. Babası da sahâbî idi. Huneyn Savaşı'na katıldı ve şair Ebû Hırâs el-Hüzelî'nin bir mersiye ile yâdettiği Zühayr b. el-Ebcer (el-Egar, el-Acve) el-Hüzelî'yi öldürdü. Mısır'ın fethine de iştirak eden Cemil b. Ma'mer Hz. Ömer zamanında 100 yaşlarında iken vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 164; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 348-349; IV, 472-473; Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, s. 394-395; İbn Şebbe, *Târhu'l-Medîneti'l-münevver*, III, 792-793; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Beyrut 1406/1986, II, 564-567; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 236; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 351; Fâsî, *el-İkdu's-semîn*, III, 442-443; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 244.

İSMAİL L. ÇAKAN

CEMİL SIDKİ

(bk. ZEHÂVÎ).

CEMİLE bint SÂBİT

(جميلة بنت ثابت)

Ümmü Âsım Cemile bint Sâbit b. Ebi'l-Aklah el-Ensâriyye

Hicretten hemen sonra Medine'de Hz. Peygamber'e biat eden ilk on kadın sahâbîden biri.

Hz. Peygamber'in seriyye kumandanlarından Âsım b. Sâbit'in ana bir kız kardeşidir. Resül-i Ekrem Medine'ye hicret edince annesi Şemûs bint Ebû Âmir'le

birlikte Peygamber'e giderek biat etti. O zamanlar adı Âsiye idi, Hz. Peygamber ona Cemile ismini verdi. Bir başka rivayete göre ise hicretin 7. yılında Hz. Ömer'le evlenince adının değiştirilmesini bizzat kendisi istedi. Hz. Ömer de adını Cemile'ye çevirdi. Ancak Ömer'in Cemile adında bir câriyesi bulunduğu için, "Bana câriyenin adını mı veriyorsun" diye Hz. Ömer'e çıktı ve Hz. Peygamber'e giderek kocasıyla aralarında geçen bu olayı anlattı. Hz. Peygamber de Cemile ismini güzel bulunca bu isme razı oldu.

Cemile'nin Hz. Ömer'le evliliğinden Âsım adında bir oğlu oldu. Bundan sonra Ümmü Âsım künyesiyle anıldı. Sonraları Hz. Ömer kendisini boşayınca Yezîd b. Cârîye ile evlendi. Bu evlilikten de Abdurrahman adlı oğlu doğdu. Cemile'nin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 265; IV, 372; V, 15; VIII, 12, 179, 345-346; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 642; IV, 199; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 262-263; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 52; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 262; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VII, 118.

İSMAİL L. ÇAKAN

CEMİLE bint ÜBEY b. SELÛL

(جميلة بنت أبي بن سلول)

Kadın sahâbî.

Cemile'nin Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kızı olduğu da rivayet edilir, ancak doğrusu kız kardeşi olduğudur.

Cemile "Gasilü'l-melâike" lakabıyla tanınan Hanzale b. Ebû Âmir'in karısı idi. Onun Uhud Savaşı'nda şehid olması üzerine dul kaldı. Daha sonra Sâbit b. Kays b. Şemmâs ile evlendi. Ancak bu evliliği devam ettiremeyeceğini anlayınca Hz. Peygamber'e giderek kocasının dindar ve ahlâklı bir kimse olduğunu, bununla birlikte onunla imtizaç edemediğini ve boşanmak istediğini söyledi. Hz. Peygamber vaktiyle kocasının kendisine mehir olarak verdiği bahçeyi iade etmeye razı olup olmadığını sordu. Razı olduğunu bildirmediğine üzerine Sâbit'e bahçeyi geri alarak karısını boşamasını tavsiye etti.

Sâbit'ten bu şekilde boşanan hanımın Habîbe bint Sehl olduğu da rivayet edilmektedir. Bu rivayetleri birlikte değerlendirenler her iki hanımın da ondan aynı şekilde boşanmış olabileceğini söylemektedirler. Hz. Peygamber zamanında kocasından ilk boşanan kadın olduğu ri-

vayet edilen (İbn Hacer, IV, 261) Cemîle daha sonra Mâlik b. Duşsum ile evlendi. Bir süre sonra ondan da boşandı ve Hubeyb b. İsaf'la nikâhlandı.

Cemîle'nin Hanzale'den Abdullah, Sâbit'ten Muhammed adlı birer oğlu oldu, her ikisi de Harre Olayı'nda şehid düşüldü.

Cemîle bint Übeyy'in ölüm tarihi bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Talak", 12; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, Haydarâbâd 1318, II, 272; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Esmâ'ül-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid), Kahire 1405/1984, s. 415-417; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 51; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 308-314; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, İstanbul 1308-11, IX, 570-571; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 261, 263-264, 270-271; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, Bulak 1281, IX, 349.

MÜCTEBA UĞUR

CEMİYET

(جمعیت)

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren İslâm dünyasında ve özellikle Osmanlı Devleti'nde ilmi, sosyal ve siyasî amaçla kurulan teşekküllere verilen ad.

Modern Arapça'da "birlik" ve "topluluk" kavramlarını ifade etmek için kullanılan kelime "toplama, biriktirme, devşirme" anlamlarına gelen cem'den türetilmiştir.

Cemiyet kelimesi modern Arapça'daki anlamında büyük bir ihtimalle ilk defa XVII. yüzyıl sonu veya XVIII. yüzyıl başında Suriye ve Lübnan'da kilise törenlerine katılan kalabalıkları tanımlamak için kullanılmıştır. Nitekim 1708'de kurulan ve bir Yunan Katolik mezhebi olan Salvatoryenler'e Cem'iyetü'l-Muhallis adı verilmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren kelime önce Lübnan'da, daha sonra Osmanlı Devleti'nin diğer Arapça konuşulan bölgelerinde ilmi, edebî, hayrî ve siyasî gaye ile kurulan gönüllü dernekleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan bilinen ilki, Beyrut'ta 1847'de Amerikan Protestan misyonerlerinin çabaları sonucunda teşkil edilen ve üyelerinin tamamı hıristiyanlardan meydana gelen el-Cem'iyetü's-Sûriyye'dir. Bu teşkilât daha sonra 1857'de kurulan ve bu defa hıristiyanların yanı sıra Dürzî ve müslümanları da içine alan el-Cem'iyetü'l-ilmiyetü's-Sûriyye adıyla faaliyetini sürdürmüştür. Bunu takip eden yıllarda başta okul açmak ve çeşit-

li hayır hizmetlerini yürütmek üzere İskenderiye'de Cem'iyetü'l-hayriyyetü'l-İslâmiyye (1878), Beyrut'ta Cem'iyetü'l-mekâsidi'l-hayriyye (1880), Kahire'de Muhammed Abduh'un da faaliyetinde bulunduğu Cem'iyetü'l-hayriyyetü'l-İslâmiyye (1892) adlı dernekler kurulmuştur.

İstanbul'da ise Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesi adı verilen ve devrin önde gelen âlim ve edebiyatçılarının bir araya gelmesiyle teşekkül eden bir cemiyet mevcuttu. Ancak *Târih-i Cevdet* ve *Târih-i Lutfî*'de "Cem'iyet-i İlmiyye" ve "Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesi" şeklinde zikredilen bu topluluk için ilk dönemlerde "cemiyet" unvanı kullanılmamıştır. Öte yandan 1856'da, İstanbul'da bulunan Fransız ve İngiliz hekimleriyle gayri müslim Osmanlı hekimlerinin bir araya gelmesiyle Dersaadet Cem'iyet-i Tıbbiyyesi kurulmuş, bir yıl sonra bu cemiyet Sultan Abdülmecid'e yapılan müracaatla Cem'iyet-i Tıbbiyye-i Şâhâne adını almıştır. Bunu 1861'de Münif Mehmed Paşa'nın öncülüğünde kurulan Cem'iyet-i İlmiyye-i Osmâniyye takip etmiştir. Kuruluşundan bir yıl kadar sonra yayın organı olarak *Mecmûa-i Fünûn*'u neşreden bu cemiyet Batı ilminin Osmanlı Devleti'ne girişinde çok önemli bir rol oynamıştır. 1864'te ise Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye adıyla müslüman çocuklarla isteyenlere dinî ve temel bilgiler vermek gayesiyle bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyetin önemi, hükümetten izin alınarak kurulan ilk cemiyet olmasıdır. 1889'a kadar cemiyetlerin kurulmasıyla ilgili olarak herhangi bir hukukî işlem yapılmamıştır. Bu tarihten önce hükümet ve Mâbeyn'e cemiyetler tarafından yapılan müracaatlar ise daha ziyade malî yardım teminine yönelik başvurular olmuştur.

1876 Kânûn-ı Esâsî metninin "Tebaa-i Devlet-i Osmâniyye'nin Hukûk-ı Umûmiyyesi" bölümündeki 13. madde, "Tebaa-i Osmâniyye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sanat ve filâhat için her nev' şirketler teşkiline me'zundurlar" hükmünü taşımaktaydı. Ancak burada kullanılan "şirket" tabiriyle kastedilen cemiyetler teşkilini düzenleyen bir cemiyetler kanunu dönemin şartları içinde hazırlanmadı. Daha sonra 1889'da çıkarılan bir irade ile devlet tarafından izin verilmedikçe hiçbir şirketin teşekkülüne müsaade edilmemesi hükmü getirildi. Bu dönemde cemiyetlerin siyasî faaliyette bulunmaları endişe ile karşılandığı için çok istisnâ durumlar ve bizzat

Mâbeyn yahut hükümet tarafından teşkil edilenler dışında cemiyet kurulmasına izin verilmedi. Sadece istisnâ olarak uzun bir yazışma sonrası Müsevîler'in XV. yüzyıl İspanyolca'sını terk ile Türkçe kullanmalarına çalışan Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî Cemiyeti'nin kurulmasına müsaade edildi (Safer 1318/Haziran 1900). Bu dönemde taşrada kurulan ve Cem'iyet-i İlmiyye genel adını taşıyan, çoğunluğu halka dinî bilgiler vermeyi amaçlayan cemiyetlerin faaliyetleri de kontrol altına alındı ve Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin 25 Zilhicce 1317 (26 Nisan 1900) tarih ve 102 numaralı tezkiresiyle bunlar hakkında soruşturma yapılarak şüpheli uyandırılanların hemen hepsinin faaliyetine son verildi. Bu arada bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında Berlin Kongresi ile Osmanlı Devleti'nin kaybettiği ve büyük çapta müslüman nüfusunu yaşadığı bölgelerdeki müslüman halk Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye, Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye adlarıyla dinî eğitim ve dayanışma faaliyetleri için teşkilâtlar kurdu. Çok sayıdaki bu kuruluşlara örnek olarak Mayıs 1900'de Şumnu'da kurulan Terakkî-i Maârif-i İslâmiyye Cemiyeti ile Osmanlı belgelerinde 1901'de Kıbrıs'ta faaliyette bulunduğu işaret edilen ve kesin kuruluş tarihi bilinmeyen Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde cemiyet kuruluşu hakkında görülen önemli bir gelişme de gizli siyasî cemiyetlerin kurulmasındaki büyük artış oldu. Gerçi daha önce 1859'da teşekkül eden ve Kuleli Vak'ası'na sebep olan Fedâiler Cemiyeti ile 1865'te faaliyete geçen ünlü Yeni Osmanlılar Cemiyeti bu alandaki ilk örnekler olmuşlardı. Bilhassa Mustafa Fâzıl Paşa'nın malî desteğiyle gelişen ikinci teşkilât, Osmanlı yönetimine karşı yurt dışında önemli bir siyasî muhalefet organize etmiş ve çok sayıda muhalif gazete yayımlamıştır ki bunların en önemlisi merkez yayın organı niteliğini taşıyan *Hürriyet* (Londra 1868) gazetesidir. Ancak gizli siyasî cemiyetler büyük çapta II. Abdülhamid döneminin bir özelliği olmuştur. Bu alandaki ilk kuruluş, Şemsipaşa'da Ali Suâvî'nin evinde toplandığı için Üsküdar Cemiyeti adıyla anılmış ve Çırağan Vak'ası'nı (8 Mayıs 1878) hazırlamıştır. Bunu mason teşkilâtı liderlerinden Cléanthi Scalieri'nin kurduğu Cléanthi Scalieri-Aziz Bey Komitesi takip etmiştir. Bu teşkilât, "komite" ta-